

SÁNDOR IVÁN

Revansország reálfantasztikumai

Nem szeretem a besorolásokat. Ezért nem mondanám, hogy a kilencvenes évek szellemi megközelítésének csak az a három útvonala van, amelyek számomra a legszembetűnőbbek. Az egyik az események között elevickélő, a jelenségekről valamit mindig mondani tudó bölcsekedés, amely ugyan beszél, de nem jut el következtetésekig; a másik éles kritikát gyakorol a vele szemben álló nézetek fölött, de ennyi azért kevés ahhoz, hogy elérjen a korszak alapjaihoz; a harmadik képviselői találnak ugyan új nézőpontokat, azonban a változásokat a használatban elkoptatott fogalmakkal és nyelvvel közelítik meg.

Mondom, nem szeretem a besorolásokat, más bizonyára más megközelítéseket is észre vesz. Rám azonban azok vannak hatással, akiket az új fogalmak és új szintaxisok kialakításának próbatételei foglalkoztatnak. A „kemény munka”, amelyről Nelson Goodman azt mondta, hogy addig kell tanulmányozni azt, amit magunk elé állítunk, amíg „képesé válunk olyan vonások és struktúrák megpillantására, megragadására, amelyeket azelőtt nem vettünk észre”.

Az alapokig való visszabontással és az újbóli összerakással kialakítható radikális rámutatás jellemzi például az osztrák regényírót, Robert Menassét. Azokhoz az írókhoz tartozik, akiknek közös találkozóhelye a „rendszeres észszézés, a regényeket megelőző tájékozódás és iránykeresés kísérleti terepe, ahol nem átallnak merész hangon reflektálni... bárminemű, de leginkább kínos nemzeti és politikai problémákra” (Bombitz Attila).

Menasse az osztrák identitás vitájában, párhuzamba állítva a mai Ausztriát azzal, amelyet Musil *A tulajdonságok nélküli emberben* írt le, kinyilvánította, hogy Ausztria *tulajdonságok nélküli ország*, ami azt jelenti, hogy a korszakhoz való viszonyának, mentalitásának lényege: felejteni, ismételni, magyarázkodni.

Ő, és a kilencvenes évek eseményeire reagáló más íróársai, nemcsak a mai, egymás kritikájába fúló, de a megelőző, Claudio Magris nevével jelezhető struktúrákat is felülbírálják. Lebontásra kerül az, ami elfedheti egy korszak valóságát, illetőleg átvilágításra kerül a szerepük a hamis helyzetek *folyamatos* kialakulásában.

A magyar szellemi életben ugyanezek a kérdések, küzdelmek, s ugyanennek a „kemény munkának” az igénye került napirendre. Nem egyszerűen a töprengések, a felismerések szükségessége, hanem olyan szellemi struktúrák megalkotása, amelyekről a hamis kiindulópontig visszabontva, gyomlálással, feltöl-

téssel, a „korrodeált anyagok” kiiktatásával, teherbíró „szerkezetek” megépítésével, el lehet jutni a kihívások igény szintjén új fogalmakig, új szintaxisokig. Ilyen munka Poszler György új könyve, a *Duna-völgyi reálfantasztikum*.

1.

Ma már közmegegyezés van abban, hogy az első világháborúig, illetve a rákövetkező megoldatlanságokig kell visszabontani ahhoz, hogy megközelíthetőek legyenek a mai európai változások alapdilemmái. Abban is közmegegyezés van, hogy nekünk, akár még tovább, azoknak a struktúráknak és mentalitásjegyeknek a forrásáig kellene visszamenni, amelyek egy részét – minden hatás nélkül – Bibó István már félévszázada elemzett. A hiábavalóságoknak nem valami „átok”, „nemzeti hiba” az oka. Van, amikor a hatalmi helyzetek természetete, az élet nyomorúságai már eleve lehetetlenné teszik a rávilágítások eredményességét. Ilyenkor azt tapasztaljuk, hogy a „meg nem hallás” is, a „megmutatás” is ugyanannak a struktúrának a része, – jól el vannak egymással, a nélkül, hogy párbeszédük eredménnyel járhatna. Ez persze ironikus szituáció, amiként az a „tulajdonságnélküliség” is, amelyről Menasse beszél.

Az ilyen ironikus helyzet azonban inkább borzongást kelt, semmint mosolyt. „A világ egyetlen országa sem foglalkozott olyan kevésbé a problémáival és alapvető önreflexióival, mint a Második Osztrák Köztársaság” – fakad ki Menasse. Erre persze csóválhatják a fejüket többen *nem* osztrákok, és nem csak a perifériák szellemi emberei. A korszak ironikus szituációja ugyanis a hamis helyzetek világszituációja.

Mit segíthetnek ilyenkor a könyvek? „Ha az osztrák identitás fogalmát szemléltető sötét szobában felismerni vélnénk egy könyvekkel teli polcrendszert, rajta néhány ismerős könyvgerincet, s egy fénysugár Musil regényére esne, máris az lenne a benyomásunk, hogy valamivel világosabb lett, a viszonyok meghittebbnek tetszenek...”

Mi az elmúlt tíz esztendő, az elmúlt nyolcvan esztendő terepén az alapokig visszabontva, a tapasztalatok *egyikeként*, nem ám valamiféle tulajdonságnélküliséggel találjuk magunkat szembe, hanem az egyik korszakból a másik korszakba átnyomuló, illetőleg a soronkövetkező korszak szerkezetét is meghatározó revansmentalitással és mechanizmusával.

Timothy Garton Ash, akit tájékozott szellemnek ismerhettünk meg, nemrégiben feltette a kérdést: a jövő felől majd, vajon melyek bizonyulnak a huszadik század eseményei közül a legjelentősebbeknek? Úgy látta, hogy amit a századunk embere a leglényegesebbek között tart számon, érvénytelenül régi eseménysor lesz. „Hitler, Churchill, Mao nekik majdnem olyan távoli alakok, mint Napóleon, Dzsingisz kán, vagy Caesar; a berlini fal darabja olyan, mint egy pompeji maradvány, ... a kezdődő huszonegyedik század problémái nem

valami új totalitarizmusból fognak eredni, hanem a többé vagy kevésbé liberális, a többé, vagy kevésbé demokratikus kapitalizmus győzelméből... Mostantól nem Hitler, Sztálin, az 1944-es partraszállás, vagy a holocaust számít jövőt alakítóknak, hanem az antibiotikumok, a sugárhajtású repülőgép, a televízió és a mikroprocesszor feltalálása...” – és azok a korszakos újdonságok, amelyek mindegyike ugyanannyi problémát is támaszt, mint amennyit megold. Ama ironikus szituáció nálunk most abban jelentkezik, hogy miközben a jövő század számára „pompeji kövületek” lesznek a huszadik századot meghatározó események, erre felé a revansretorika, a revansmechanika kódolódik bele annak a legfiatalabb államirányító nemzedéknek a gyakorlatába és mentalitásába, amelyik – mint a Kádár-korszak utáni első *másféle* nemzedék – ettől mentesnek hirdette magát.

Poszler György könyve kitüntetett helyet foglal el azok között a két borítólappal közbe zárt gondolatok között, amelyekből valamivel világosabb lesz, és „a viszonyok meghittebbnek tetszenek”, ugyanis a szövevények alapjaihoz bont vissza.

2.

A gondolkodástörténetnek minden bizonnyal egyik fordulópontja az, amikor a realitás-fantasztikum viszony úgy rajzolódik át, hogy a fantasztikum irrealitásában egyre nagyobb szerepe lesz annak, amit „nem kívánatos valóságnak” nevez a kultúrhistoria.

Az Aristophanész- (és mondjuk) Cervantes–Marquez ívben a „kívánatos valóság” jelenik meg a fantasztikumban, kívánatos alternatívákat sorakoztatva fel. Fantasztikum és valóság szembesülésében azonban az egyik „nem valóságos” jellege, és a másik valódi jellege nem cserélendő fel.

Az Ovidius- (és mondjuk) E. Th. A. Hoffmann–Kafka ívben a „nem kívánatos valóság” jelenik meg a fantasztikumban, a *nem* kívánatos alternatívák mélyére pillantva. Az egyik „nem valóságos” jellege, és a másik valódi jellege itt sem cserélhető fel.

Az átrajzolódás akkor történik meg, amikor a „kívánatos” értéktartalom (Aristophanész–Cervantes–Marquez) irracionalizmusként jelenik meg, ám a „nem kívánatos” értéktartalom (Ovidius–E. Th. A. Hoffmann–Kafka) fantasztikum: életrealitásként. Ez már századunk leleménye.

A mai szellemi ember helyzetéről szóló „nagy-történetnek” mondhatjuk azt az eseménysort, amelyben Poszler György rátalálva egy elfeledett könyvre beszélni kezd erről az átrajzolódásról. A „nagy-történet” két centrumból indul. Az üzenetkereső szellem felől, és az üzenő gondolat felől. Borges paradigma-értékű novelláját idézi, a Bábeli könyvtárról. „Geometrikusan elrendezett labirintusban sokmilliónyi egyforma könyv. Egyikben a sokmilliónyi egyforma

könyv között, a titok. Melyikben, ki találja meg? Keresni nem elég. Aki nem tudja, legalábbis sejtí, mit keres, nem talál meg semmit... Gyanítom, nem én találom meg a könyveket. A könyvek találnak meg engem..."

A helyszín, a Múzeum-körúti könyvvásár. Új, megmaradt, eladhatatlan könyvek. Itt talál rá Krenner Miklós (Spectator) könyvére. Benne a *reálfantasztikum* fogalmára. Azt jelöli, ami „a józan ész törvényei szerint lehetséges lenne. De gyakorlatilag az esztelen indulat törvényei szerint lehetetlen lesz. 'Világ-állapot', amiben a realitás fantasztikum, a fantasztikum realitás..." A fogalom Krenner telitalálata, a huszadik századi magyar történelmen és közgondolkodáson való végigvonulásának elemzése Poszler teljesítménye. Krenner a kisebbségi kérdéssről, a reformprogramokról, a Duna-völgyi népek közeledéseiről írva a harmincas évek Erdélyében mutatja meg a reálfantasztikum hatástörténetét. Poszler a közép-európai dilemmák analízisében, az 1918-cal kezdődő nagy ív, és az 1989-cel kezdődő kis ív történetében, a szellemi impérium világában, a művészetben végbemenő eseményekről írva beszél róluk a kilencvenes évek végén. Elmondja, hogy mit jelent az „inkább legyőzni a másikat”, mint közösen kiutat keresni. Ahhoz, amit Krenner az első világháború utáni határkérdésről szólva, nem a teljes megoldás illúziójában gondolkozva, de a jobb megoldás „fantasztikumát” a realitás lehetőségének remélve elmond, hozzáteszi: „teljes béke és megnyugvás nem lett volna a szívekben. De kevesebb békétlenség és nyugtalanság maradt volna a szívekben. A realitás közelebb maradt volna a realitáshoz, távolabb a fantasztikumtól. A fantasztikum közelebb maradt volna a fantasztikumhoz, távolabb a realitástól.” És minden maradt mára is úgy, ahogyan elkezdődött és folytatódott. „A realitás ma is fantasztikumként kezelhető. A fantasztikum ma is realitásnak álcázható. Ezért tart a régió, a Duna-völgy ott, ahol tart. Nem vívtuk ki a szavak, fogalmak önazonosságát. Maradt a gondolat és ellengondolat helyett az indulat és ellenindulat hegemoniája.”

3.

Miképpen illeszkedik a régió Európa ezredfordulójához? Az bizonyos, hogy „pompeji fogalmakkal” nehezen lesz megközelíthető az, ami a soron következő nemzedékek számára akár „realitás”, akár „fantasztikum”. Poszler György könyve arról beszél, hogy nálunk – tágabban a régióban – együtt él a volt, a van és a lesz. Ez sehol sem szokatlan. Nálunk, felénk azonban *mást* jelent. Erről mondjuk, hogy a határokon át való kapcsolatkeresés, egyúttal a feléledő nacionalizmusoknak is a korszaka, a mikroprocesszorok és az antibiotikumok világa a megőrzött *hamis helyzetek* világa is. Errefelé más a század mechanikája. Ezért elvégzendő a „Századvégi zárszámadás”, és felderítendő a „század szerkezete”. (Fejezetcím *A Duna-völgyi reálfantasztikumából*.)

Megint egy sors a kiindulópont. A konok demokrata, antináci és antibolsevista Gáspár Zoltán haláláról – mondja el Poszler György – két történet kering. Az egyik szerint Pest ostromának utolsó napjaiban lelőtte egy járőröző német katona, a másik szerint egy részeg orosz katona lőtte le. Az eset mögött Poszler vázlata arról szól, hogy milyen a régióra jellemző vonásokat tartalmaz a század szerkezete. 1914-től a kapitalizmus leplezhetetlen betegségéről van szó, amelyben a centrum fejlettsége a perem fejletlenségével jár együtt. Utána, mindmáig az „össze nem illő dolgok összeillesztésének álságos logikájában” alakul a szerkezet: birtoklás és demokrácia együtt. A centrumban több a birtokolni való, s így a demokrácia is; a peremen mindkettőből kevesebb van. További jellegzetességek: a győztesek nem megnyirbálják a vesztesek rész-hatalmát, hanem kiszorítják őket a hatalomból; a vesztesek bosszúvágya nem részt követel, hanem magának követeli az egész hatalmat; a század végére a demokráciák megnyernek két „forró” és egy „hideg” világháborút, s a megoldhatatlanságok tekintetében visszahátrálnak odáig, ahol a század elkezdődött, a *birtoklás és demokrácia ellentétéhez*. A régióban ezt megterhelik a „sajátosságok”. Közülük nálunk ott van „Bolond Istók” is, és „Húbele Balázs” is, vagyis a kérdés: miért alakul úgy a történelmünk, hogy bizony elmegyünk *minden* találkára? Talán nem kellene – mondja Poszler. Akkor talán volna más alternatíva is, mint az Istóké és a Balázsé. „Bolond Istók ijedten elmenekült a találkára hívó Klárcsi elől. Húbele Balázs meg akarta erőszakolni az eléje vetődött Etelkát. Külön egyik sem jó. Esetleg el se menekülni, meg se erőszakolni? Alkalmanként másképpen?” (*A magyar ember a találkán* című esszéből).

Poszler György harminchárom írásában azon töpreng, hogy a szellem mai dermesztő magányában hogyan lehetne valami új és más szerkezetű épületet emelni a pompeji téglákból.

4.

Közben a mindenkori építőmesterek az esztendőök különböző emeleit mintha ugyanazzal az eljárással építenék tovább. Mintha csak a „revanstechnológiával” lehetne dolgozni. A magyar történelem revansszakaszai 1918 óta évtizedekre elnyúltak. 1990 óta a parlamenti demokráciában nem csak az elektronikus korszak hozta változások, az életritmus, az utca képe mutatja az általános felgyorsulást. Az is, hogy több évtizedes revansszakaszok négy évre zsugorodnak. Történelmi utójátékok évadját éljük, csak röviden, a félálom kódében – mondja Poszler a *Mennyi mult kell a jövőhöz?* alcímű esszéiben. 1990–1994: „Egy eltűnt világ spontán önkarikatúrája. Egy dilettáns politika spontán utójátéka. Önmagában tragikomikus kísértetjárás.” 1994–1998: „Egy eltűnt világ spontán önkarikatúrája. Egy csődöt mondott politika spontán utójátéka. Inkább lehangoló, mint tragikomikus kísértetjárás... Történelmi utójátékok? Bi-

zony azok. De történelmi hamistudattal, vagy álhamistudattal. Történelmi előjátékká maszkírozva...”

És az épület 1998–2002-es emelete? Egy új nemzedék az építőállványokon. Az elsők tehát, akiket nem terhel a múlt, sem egy letűnt világ (1990–1994), sem egy eltűnt világ (1994–1998). Ők azok, akik az államvezetés korszerűsítésében, politikai kultúrában, az önszembenezésekben új szintaxist teremthetnének. És mit látunk? Ez a minden „régitől” önmagát mentesnek hirdető garnitúra energikusan kódolja be munkájába mindazt, amitől meg kellett volna szabadulnia. Revans-Magyarország telünkben is virágzik. Az előzményeket Poszler György egy dermesztő esszéjében gondolja át. Az esszé alcíme: *Magyar horror...* (így folytatódik:) *sok áldozattal.*

Fotókiállítás a Dorottya Galériában. Kilenc politikus portré a XX. századból: Tisza István, Károlyi Mihály, Kun Béla, Bethlen István, Horthy Miklós, Szálasi Ferenc, Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Kádár János. „Nos, a portrék alanyai ősellenségek, törlik, leváltják, lecsukatják, számúzik, felakasztják egymást... Két akasztás, Szálasi és Nagy (egy kivégzés, egy gyilkosság). Két gyilkosság, Tisza és Kun (egy közvetlen, egy közvetett gyilkosság). Négy száműzetés, Károlyi, Bethlen, Horthy, Rákosi, egy – Bethlen – gyilkossággal felérő száműzetés. Egynek ítélethirdetés (saját »ágyban«, saját »párnák közt«). A történelem ítéleteként (Kádár János)... Valami kifordulást (»kizökkent időt«) mutatnak a hazai történelemben.”

Lehetségesek a régi „technikák” helyén másfélék? A parlamenti demokráciában, szerencsére lehetségesek. De ehhez a revansmódszereket nem „munkatárgyként”, hanem, kövületként kellene kezelni. Úgy, ahogyan az európai politikai gondolkodás a berlini fal tégláit kezeli. Poszler azt mondja a magyar horror 1989 előtti iszonyatának feloldásáról, hogy az csak a tisztázással, a kimondással lehetséges. De ehhez a mindenoldalú önszembenezés kívántatik. „Sokan tudni vélik a másik felelősségét. A sajátjukat kevesen.” Pedig be kellene látni, hogy mindenki vesztes, hogy nem csak *a másik* a felelős. Ezt az 1989 előtti múltból mondja. De az 1989 utáni évtizedre is érti.

5.

A feszes gondolati rendszerre épülő esszesorozat három főútvonalat jár végig. Az egyik, a történelem értelmétől – történetfilozófiai kérdésfeltevéssel – a magyar történelem időszerű kérdéseire vezet; a másik a *Szép Szó* 1937-es különszáma, és a *Magyar Szemle* 1939-es kötetének kérdésfeltevéseitől – „mi a magyar?”, „milyen a magyar?”, „ki a magyar?” – a „mi a magyar most?” kilencvenes évekbeli válaszáig vezet; a harmadik a rossznak, a gonosznak, illetőleg a velük szembeni ellenszegülésnek a metafizikai kérdésfeltevéseitől a kultúra-művészet ezredfordulós kérdéséig terjed. Csak jeleztem ennyivel a kötet gazdag témavilágát.

A megközelítések elevenségét az adja, hogy ezekkel a kérdésekkel, mint az útjába kerülő *mindennapos jelenségekkel* találkozunk. Ő hívja elő valamennyit? Azok járulnak eléje? Ez azért sem elhanyagolható kérdés, mert összefügg azzal, hogy ez a *magas könyv* mennyire földközeli, továbbá azért sem, mert miközben a választott témák rámutatnak a kiválasztó karakterére és ethoszára, egyúttal a még lehetséges kapcsolatra is, a szellem és a korszak között.

A *Magyar jellem, vagy magyar jelen?* című esszét választom ki az egész kötet beszédmódjának-problémakutatásának-feleletkereső szenvedélyének megmutatására.

Az első lépés az egy a század második-harmadik évtizedén végighúzó dillema forrásának megkeresése. A „tárgy” megtisztítása, mondhatnám, a gondolkodástörténetben és tágabban a közvéleményben ráakódott hordalékoktól. Két híres kötetet húz maga elé. A *Mi a magyar most?* a *Szép Szó* különszáma harminchétből, a *Mi a magyar?* a *Magyar Szemle* könyve harminckilencből. Az első lépéshez tartozik annak kimondása, hogy a „mi a magyar?” kérdés nem azonosítható a „ki a magyar?” kérdéssel. Mert az első kérdés „azt kérdezi: milyen a magyar? Milyen a magyar jellem? A második azt kérdezi: ki lehet magyar? És főként, ki nem? A *Mi a magyar?* nemzetkaraktert kutat. A *Ki a magyar?* nemzeti identitást. A *milyen* és a *milyen nem* legfeljebb pontatlan kérdés. Nincs rá egyértelmű válasz. A *ki és ki nem* bizonyára „ordas” kérdés. Nincs rá emberséges válasz.” Illyés a kivétel. Ő azt mondta: magyar az, aki vállalja. „És hozzá is tette. A vállalás emberség kérdése... ezzel az etnikai ténykérdést, etikai értékkérdéssé emelte.”

A második lépés a két kötet tanulmányainak elemzése. A *Mi a magyar?* szerzőinek központi kérdése, a magyar jellem. A másik kötet szerzőinek a *mi a magyar most?* Poszler azt mondja, hogy az előbbi teoretikus-históriai félsiker, az utóbbi teoretikus-politikai félsiker. Az első alapkérdése a saját kérdése, a nemzeti jellem meghatározhatatlansága körül van. Erről minden szerzője mást mond. A második nehézsége, a saját alapkérdése, a magyarság helyzetének meghatározhatósága körül van. Erről is mást mond minden szerzője.

A visszabontás eredménye – a probléma és értelmezéseinek megtisztítása után – a rámutatás az igazságkeresések különböző változataira, és arra, hogy a két kötet szerzői azonosak a félmegoldásokban. A további következtetés és értelmezés: ugyanez a felemáság érvényesül félévszázadon át azokban a gondolkodástörténeti folyamatosságokban, amelyek a két kötet útjain haladnak, s ugyanaz a zavar mutatkozik meg a tágabb közgondolkozásban, mint annak idején: „eddig a két kötet. Végigolvastam, végiggondoltam. Nem oldottam meg semmit. Talán nem is akartam megoldani. Csak végigolvasni-végiggondolni.”

Erről van szó: a végiggondolásról. Aminek eredményeként azt mondja, hogy a *magyar jelen konkrét folyamatokban megragadható, a magyar jellem azonban megragadhatatlan, legfeljebb csak absztrakt közhelyek felsorakoztatására*

alkalmas. Ezért a *Szép Szó* kötetben, ami igazán jó, az a kérdésből jó, a *Magyar Szemle* kötetben, ami igazán jó, a kérdés ellenére jó.

Nincs szó igazságosztásról. A *Tiszta helyzet* megteremtéséről van szó, amelyből meg lehet kísérelni a továbbhaladást. Poszler ilyen ajánlatot tesz: „Tehát kérdezni kell a magyar valóságra szüntelenül. De nem a Mi a magyarra?, azaz a magyar jellemre. Mert a kérdés tartalmilag és módszertanilag megválaszolhatatlan. De a Mi a magyar most?-ra, azaz a magyar jelenre. Mert a kérdés tartalmilag és módszertanilag megválaszolható.” Az első kérdésfeltevés csak általánosságokhoz, a második egyértelmű tényekhez vezethet.

6.

Poszler György a magyar gondolkodástörténet legjobb hagyományait viszi tovább, amikor az uralkodó retorikus, illetve ismétlő-elvonatkoztató fogalomképzéssel-nyelvvél szemben olyan univerzális kiindulópontokat és értelmezési módszereket helyez szembe, amelyek világosan rámutatnak a korszak színjátékainak technikáira. Egy kezünkön meg tudjuk számolni ma a hasonló színvonalú teljesítményeket a kötet témaköreiben. Ez a beszédmód és elemző technika a maga toleranciájával is élesen szemben áll azzal, amelyik a hamis helyzeteket megkerülve önmaga kurzus-igazságait tekinti cáfolhatatlannak. Szembeszegül azzal az önsajnálattal is, amelyik a „megreformálhatatlan történelem kiiktatásával” és a sajátmaga éteri tisztaságának kinyilvánításával fordul el a mindennapoktól. De idegen tőle az a megközelítés is, amelyik a század történelmi-politikai megoldatlanságait a múlt kacatjának tekinti, lidérceivel nem számol, s nem vet számot azzal, hogy habár a következő nemzedékek valóban archaikusként kezelhetik a huszadik század legtöbb dilemmáját, ám a „pompeji évtizedek” átvilágítása nélkül a maguk *kötelezően* elvégzendő fogalom és nyelvteremtő „kemény munkáját” sem tudják elkezdni.

Abban, hogy elkerüli ezeket az alternatívákat, *nem* az a teljesítmény, hogy az önmagában való állandó kételkedés során, a kilátástalanságok miatti nem titkolt letöréseiben mindezek a lehetőségek érintetlenül hagyják. Az volna a hamis helyzet, ha ezeket eltitkolná. Az itt a teljesítmény, hogy a szellem „padlóakerülésének” megvallása-leírása közben és árán jut el a vakvágányok kikerüléséhez. Vállalja a korszak nyűgeit-megoldatlanságait, őt is bénító kilátástalanságait, ám végül is föléjük tud kerülni. Azt hiszem segítik őt ebben erdélyi gyermekkorának felejthetetlen emlékei és az Erdély-probléma jelenével való összefonódottsága. Azt hiszem, jótékonyan érvényesülnek évtizedes és mai budai élethelyszíneinek meghitt inspirációi is, Budapesthez fűződő etikai-szellemi identitása.

Ha korábban a ponderáció volt az egyik legkarakteresebb vonása gondolkozásmódjának, írásainak, akkor most az jellemzi, amit *lassításnak* neveznék.

Ez gondolkodásban, értelmezésekben, egész szintaxisában érvényesül. Még a mondatkapcsolatokban, az egyes mondatokon *belül* is. Az ilyen *lassítás*, mint a visszabontó, ám az így kialakított másféle alapokon máris építkező szellem „mozgása” arra emlékeztet, mint amikor egy-egy filmszalagot újra és újra visszajátszunk. A lassítással, visszajátszásokkal, ismétlésekkel a pergő életesemények közepette érzéseit vesztett olvasó is bevonható az együttgondolkodásba. Egy ponton aztán megáll, hogy – mint Antonioni fotósa a kirakott képkockák újra és újra összerakott montázsában – megtalálja a „holttestet”, illetőleg a „holttest” eltüntetése után üresen maradt helyet.

Ebből a könyvből azt is jól érthetjük, hogy habár a szellem dermesztő magányában élünk, azért a gondolatok hiábavalósága nem a régió sajátossága. És arról sincs szó, hogy ez a történelmi-gondolkodói szituáció valamiféle végjáték volna. Mindez a korszak sűrű, változó valóságához tartozik hozzá. Poszler az *élendő élet* lehetőségeit keresi. De nem titkolja el a szövevényt, ami feltárul előtte. Hasonlóképpen mai tisztánlátó európai kortársaihoz.

Nézzünk csak körül. Figyeljünk a szellemtársak üzeneteire. Az angol Timothy Garton Ash azt mondja: „Míg tehát úgy tűnik, hogy a legfontosabb, amit a XX. század a XXI.-re hagy, nem a politika, hanem a tudományos és technikai változás, ez ugyanannyi problémát támaszt, mint amennyit megold. S a politikának majd szembe kell néznie ezekkel a problémákkal.” A lengyel Adam Michnik azt mondja: „A tekintélyelvű megoldások csábítása és a korlátlan szabadság logikája közötti választás dilemmája föltehetőleg állandóan gyötörni fogja a demokratikus civilizációt... nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az ellenség démonizálása után, csak egy lépés, hogy angyallá avassuk magunkat.” Az osztrák Robert Menasse elmondja, hogy Michael Powolny, aki 1923-ban az építőművészeti főiskola tanára volt, megbízták az Első Köztársaság érdemrendjének tervezésével. „A Monarchiában többek között ő tervezte a császárkoronás kávéscsészéket, de a Bécsi ügetőpálya császári tribünjének frízét is, a rendi állam idején a Dollfus-szarkofágot, a nácik idején a Wermacht-épület homlokzatát, a sast a horogkereszttel, a Második Köztársaság idején a schilling érmét (az ördögöset), és mindenekelőtt a 'Soha nem elfelejteni' feliratú emlékmedáliát.” A német Ralph Dahrendorf azt mondja: „A következő évtized olyan jelenségeket hoz magával, amikkel szemben nehéz lesz egyszerre megvédeni a jólétet és a szabadságot. Ugyancsak nehéz lesz megvédeni a XX. századi európai értékrendünket, a szabadságot, a szolidaritást... az európai demokrácia a felismerhetetlenségig megváltozott...” Hozzáteszi: döbbenet veszem észre, hogy magam is természetesnek tekintek olyan praktikákat, amelyek ellen néhány évvel ezelőtt hevesen tiltakoztam volna.

Az európai szellem önfelismerése szólal meg Poszler György könyvében is. Mindezek a gondolatok minden bizonnyal odakerülnek ama titkokat rejtő rejtelmes borges-i könyvtár polcaira. Habár... Talán a titkok már nem is titkok.

Az ember a lehetséges világait mindig maga csinálta. Ezt a mostanit is, amelyben élnie-élnünk kell. Akartuk-nem akartuk, tudtunk róla-nem tudtunk róla...

Mindannyiunkban, minden kor emberében van valami Oidipuszról. A titok felfedése sokáig várat magára. De egyszer eljön az idő és megkéri az árát. A kilencvenes évtized az európai, a magyar szellem nagy felismeréslehetőségeinek évtizede. Az emberek pedig közben születnek és meghalnak; húsz évesek lesznek, meg harmincévesek, meg ötvenévesek. Megkérdezik maguktól: hogyan éljek? mire törekedjek? mit tartsak szem előtt? A regényírók meg lesik ezeket az embereket. Megírják, hogy mit éreznek, mit gondolnak, milyen a soruk? Emberek maradnak-e? Olvasnak-e majd még? Egyáltalán: milyenek lesznek a könyvek?

Most kezdünk felocsúdni. Már kitapintható nem egy titok.

És mi történik a felismerésekkel, a rámutatásokkal? Az, ami Oidipusz felismeréseivel is történt. A titok feltárása után, annak súlya alatt kellett továbbélnie. Polyneikész pedig újra harcba szállt a mindenki mást kizáró hatalomért.

